BIBLIOTEKARZ PODLASKI
3/2020 (XLVIII)
<https://doi.org/10.36770/bp.537>
ISSN 1640-7806 (druk) ISSN 2544-8900 (online)
www.bibliotekarzpodlaski.pl

Natalia V. Rozinkevych*

Uniwersytet im. Borysa Hrinchenki w Kijowie, Ukraina

<https://orcid.org/0000-0002-7292-1015>

Гендер в українських романах

Gender in Ukrainian Romances

[rev. Olga Bashkistrova, "Gender Art Models of Contemporary Ukrainian Romance"
{Гендерні художні моделі сучасної української романістики} Kiev, Boris Grinchenko University, 2018, p. 352]

Abstract: The focus of the research is on Ukrainian novels in the transition period of the late XX – early XXI century is topical in the current new literary discourse, since such scientific researches make Ukrainian prose more competitive in the world literature. In the paradigm of complex analysis of a large amount of prose works of Ukrainian authors, Olha Bashkyrova's study "Fictional Gender Models of Contemporary Ukrainian Novels" first takes into consideration a problem which has not been the subject of scientific interest yet, namely manifestation of mental fictional gender models in an individual author's world pictures. That research has enabled one to better perceive the national mentality of Ukrainians, which is the basis of their social historical experien-

* Natalia V. Rozinkevych – doktor nauk filologicznych, wykładowca Koledżu Specjalistycznego „Uniwersum” Uniwersytetu imienia Borysa Hrinchenki w Kijowie; autorka pracy: *Reprezentacja historii we współczesnej literaturze ukraińskiej (na przykładzie „Księgi zmian” Andrija Caplienka)* (2016).

ce. The work has evident theoretical and practical significance as it enables scientists to better apprehend the transformation processes in social consciousness in early XXI century in context of fictional literature and to predict ways a novel, which reflects social transformation, is going to develop.

Keywords: gmasculine mentality, feminine mentality, fictional model, behaviour pattern.

В сучасній українській науці про літературу дослідження генези й вивчення особливостей модифікацій роману приділена належна увага. Різновекторні дослідження сприяють розумінню загальних тенденцій розвитку літератури у ХХІ столітті. Предметом наукового дискурсу про роман в цілому є праці Ю. Джугастрянської, Т. Бовсунівської, М. Хорошкова, С. Луцій, Н. Бернадської та ін. Такі дослідники, як Т. Гундорова, О. Забужко, Н. Зборовська, С. Павличко, А. Матусяк, М. Светліцкі в гендерних студіях розглядали процес проявлення різноманітних поведінкових моделей героя / персонажа / автора у цьому жанрі. У центрі уваги наукових пошуків Г. Мережинської, О. Бондаревої та ін. є віднаходження в таких творах палітри ознак національного постмодерністського світогляду як парадигми сучасної культури.

Відповідно проблеми, які порушені в монографії «Гендерні художні моделі сучасної української романістики» О. Башкирової, спираються як на вже наявні науково-методологічні погляди на літературний твір як цілісну художню динамічну модель дійсності, так і на зіставленні понять «художній текст» («матеріальна даність існування літературного твору»¹) та «літературний твір».

Дослідниця обґрунтовує тезу, що українська романістика на межі століть розвивалася в національному варіантові постмодернізму й у парадигмі «оновлення літературної традиції як актуальної творчої стратегії»².

¹ О. Башкирова, *Гендерні художні моделі сучасної української романістики*, Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2018, с. 14.

² Там же, с. 87.

Конкретизація такого поняття, як «художня модель дійсності», що представлена літературним твором та поняття «художня картина світу», що «постає в конкретному творі»³ дозволило систематизувати й описати шляхи виникнення гендерних художніх моделей, які присутні в сучасній українській романістиці. Щоб здійснити такий аналіз, О. Башкирова досить глибоко оглянула аксіологічну, світоглядну та поведінкову «історію формування поняття гендеру в науковій думці і художній практиці»⁴ XIX – XXI століть та залучила дані інших дослідників, які аналізували ці процеси на основі вивчення давньогрецьких, давньоєгипетських та давньоримських текстів.

Однак, на нашу виключно суб'єктивну думку, дослідниці слід було також звернути увагу на те, що виокремлення українського національного гендеру почалося ще в дохристиянські часи, коли люди почали розділяти головні творчі сили, покровителів, на богів (Сварог, Перун, Дажьбог, Хорс, Велес, Стрибог, Симарегл, Лель, Ярило, Купайло, Див, Тур, Рід, Троян, Переплут тощо) і богинь (Мокоша, Лада, Рожаниця, Доля, Недоля, Марена тощо). Поклоніння і задобрення цих сил, відповідно формувало поведінку чоловіка й жінки, адже не все міг робити чоловік, і не все дозволялося жінці. Наприклад, «коли злі духи приносять на яку оселю загальну хворобу (пошесть), то ще й тепер рятують її самі жінки вночі: голі або в самих сорочках, з розпущеним волоссям, вони оборують оселю навкруги, при тому сильно галасують і б'ють у сковороди, чавуни, заслонки від печей й т. ін.»⁵ Звідси беруть початок й формуються такі жіночі якості, як: емоційність, рішучість, відважність, кмітливість, уміння брати на себе відповідальність за всю родину, а то й проявляється демонічна роль жінки. Звичайно, соціальні ролі жінки й чоловіка з часом змінюються.

Також, знання про дохристиянські вірування – це базис для розуміння сучасної поведінки людей із фемінним чи маскулінним культурологічним началом. Українське національне християнство теж було своєрідним, тому на це потрібно теж зважати. Це явище художньо описує О. Довженко

³ Там же, с. 35.

⁴ Там же, с. 38.

⁵ І. Огієнко, (*митрополит Іларіон*). *Дохристиянські вірування українського народу* / Упорядн. М. Тимошик, Київ: Наша культура і наука, 2016, с. 141.

в кіноповісті «Зачарована Десна»: «...на Вкраїні прості люди в Бога не дуже вірили. Персонально вірили більш у Матір Божу і святих — Миколая-Угодника, Петра, Іллю, Пантелеймона. Вірили також в нечисту силу. Самого ж Бога не те щоб не визнавали, а просто з делікатності не наважувались утруждати безпосередньо»⁶.

О. Башкирова поглянула на літературний текст як на текст культури і, залучивши структуралісько-семіотичний, постструктуралістський, психоаналітичний, міфологічний методи та принципи рецептивної естетики, науково осмислила та систематизувала сучасні українські гендерні поведінкові художні моделі, які походять з архетипних образів, але нині «неминуче позначені впливом глобальних закономірностей дії культурних механізмів»⁷. Це і є одним із пояснень, як формуються і змінюються «поведінкові й ментальні стереотипи сучасників»⁸, що їх потім моделюють / відтворюють письменники в індивідуальній художній картині світу.

Для такого аналізу «українського письменства на новому зламі століть»⁹ дослідниця залучає україномовні твори різностилістичні та писані чоловіками й жінками різних вікових категорій: «Епізодична пам'ять» Л. Голоти, «Музей покинутих секретів» О. Забужко, «Соло для Соломії», «Країна гіркої ніжності», «Графиня», «Камінь посеред саду», «Діва Млинища» В. Лиса, «Покров», «Молоко з кров'ю», «Намір!» Люко Дашвар, «Залишенець. Чорний ворон», «Елементал» В. Шкляра, «24: 33: 42», «Забавки з плоті і крові», «Кавовий присмак кориці», «Корпорація ідіотів», «Сарабанда банди Сари» Л. Денисенко, «Газелі бідного Рамзі», «Кохання в стилі бароко» В. Даниленка, «Депеш Мод» С. Жадана, «Егоїст», «Фріда» М. Гримич, «Дядечко на ім'я Бог», «Серафима» О. Ульяненко, «Він: ранковий прибиральник», «Вона: шості двері», «Мерці» І. Роздобудько тощо.

Виявити національну специфіку українського гендеру також допоміг аналіз суспільно-історичної реальності України на зламі XX – XXI століть, що вплинула на естетико-світоглядні орієнтири не лише в змісті

⁶ О. Довженко, *Зачарована Десна*, Київ: Молодь, 1979, с. 12.

⁷ О. Башкирова, *Гендерні художні моделі сучасної української романістики*, с. 14.

⁸ Там же, с. 322.

⁹ Там же, с. 68.

твору, а й у його жанрово-стильовій структурі. Тож, дослідниця робить висновок, що «сучасна українська романістика засвідчує існування двох векторів розвитку: перший співвідносний з орієнтацією <...> на постмодерністську естетику <...>; другий – з наслідуванням традиційної романної форми»¹⁰.

Важливим є виокремлення унікальних ознак сучасної гендерної ідентичності української романістики, що сформувалися під впливом колоніальної травми й зміни ціннісно-орієнтованого погляду на родову пам'ять й історію роду, та під впливом зміни / втрати батьківського начала. Завдяки цим трансформаціям в літературі репрезентовано нову художню модель дійсності. Фемінність і маскулінність «в контексті суб'єкта й об'єкта художньої рефлексії»¹¹ розглянуто через трансформацію гендерних ролей. Жіноче начало проявляється в образах: жінки-матері, фатальної жінки, дитини, жінки-автора тощо. Чоловіче начало представлено образами: «сильний чоловік», денді, козак та «чоловік в кризі», раб, холуй, селяк, метросексуал-аристократ, лузер, мігрант-аутсайдер тощо.

Дослідниця акцентує увагу на тому, що в сучасній літературі докорінно переосмислюються сталі комплекси уявлень про жіноче й чоловіче. Нове трактування гендерних художніх моделей сучасної української романістики корелюється зі змістовим наповненням концептів міста і села, людської тілесності та духовної сутності людини, кінечності й маргінальності людського буття та співвідноситься з культурними стереотипами в людській свідомості та із соціокультурною ситуацією.

В монографії проаналізовано романістику кінця XX – початку XXI століття. Поле для досліджень можна розширювати за рахунок виникнення нового пласту літератури, спричиненого політико-історичними умовами, наприклад: про Євромайдан, про гібридну війну на Сході України. До процесу осягнення цих подій долучалися не тільки професійні письменники, а й журналісти, очевидці цих подій, блогери, анонімні мережеві «ніки»: М. Вітер, О. Герасименко, А. Чех, Н. Крем'янчанка, К. Богданович, Х. Бондарева, Ю. Бухтоярова, О. Середюк, М. Слабошпицький, О. Стражний, Л. Филипович, А. Юркевич тощо. В їхніх творах осягаються нові гендерні

¹⁰ Там же, с. 119.

¹¹ Там же, с. 159.

ролі – учасники й свідки тих подій, активісти, герої Небесної сотні, сміливці, волонтери, священнослужителі, контрактники, військовослужбовці, загиблі, герої тощо, – які засвідчують про зміну настроїв, пошуки смислів і глибинні психологічні трансформації в українському суспільстві. Відповідно, слід говорити й про народження нових авторів й нових читачів, які мали і мають змогу промоніторити події зими 2013–2014 рр. та доторкнутися до тих моментів історії, які творилися чи творяться в той і цей час.

Слід зазначити, що процес цей досить динамічний, і на сьогодні в художній практиці осмислені вже нові гендерні ролі й відповідно художні моделі. На це впливає сучасна світоглядна система та новий історико-політичний досвід.

Тож, О. Башкирова звернула увагу на вектори дослідження, які слід розвивати в гуманітарній науці. Відтак пропонується праця має історико-літературний й теоретичний характер й налаштовує на широкий простір для майбутніх наукових пошуків.

Література

Башкирова О. «Гендерні художні моделі сучасної української романістики».

Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2018. 352 с.

Огієнко І. (митрополит Іларіон). Дохристиянські вірування українського народу / Упорядн. М. Тимошик. Київ : Наша культура і наука, 2016. 440 с.

Довженко О. Зачарована Десна. Київ : Молодь. 1979. 62 с.

Bibliografia

Baszkynowa O., *Henderni chudożni modeli sučasnoji ukrajinskoji romanistyky*, Kyjiv: Kyjiwskij uniwersytet imeni Borysa Hrinčenka, 2018.

Bernadśka N., *Teorija romanu jak žanru w ukrajinskomu literaturoznawstwi: dys... d-ra fiłof. nauk: 10.01.06*, Kyjiv : KNUTSZ. Instytut fiłohiji, 2005.

Bowsuniwśka T., *Žanrowi modyfikaciji sučasnoho romanu: monohrafija*, Charkiw: Disa plus, 2015.

Hundorowa T., *Ženskoe pyśmo y hendernaja yerarchyja na tyteraturnom pole*, “Ły-

- teraturowedenye na sowremennom etape: Teoryja. Ystoryja lyteratury. Tworczeskye yndywydualnosti" 2014, Tambow; Елец, Вып. 2. Kn. 2, s. 36-54.
- Džuhastrianśka J., *Psychoterapewtycznyj roman: specyfika awtorśkoho metażanru*, "Pytannia Literaturoznawstwa" 2013. Wyp. 87, s. 322-337.
- Dowženko O., *Zaczarowana Desna*, Kyjiw: Mołod', 1979.
- Zabużko O., *Žinka-awtor u kołonialnij kulturi, abo Znadoby do ukrajinskoji gender-noji mifołohiji. Chroniky wid Fortinbrasa*, Ser. : Wysoka połycia. Kyjiw: Fakt, 2009, s. 152-191.
- Zborowśka N., *Kod ukrajinskoji literatury. Proekt psychoistoriji nowitńioji ukrajinskoji literatury: monohrafija*, Kyjiw: Akademwydaw, 2006.
- Kysła T., *Žanrowa semantyka feminnych romaniv u chudožnij systemi ukrajinskooho postmodernizmu: dys. ... kand. fiłoł. nauk. 10.01.01*. Kyjiw: KNUTSZ. Instytut fiłołohiji. 2007.
- Kiriaczok M., *Wiziji apokalipsysu w ukrajinskomu postmodernistśkomu romani: dys. kand. fiłoł. nauk : 10.01.01*. Žytomyr, 2016.
- Łuszczij S., *Romanistyka ukrajinskoji diaspory 1940-ch-1980-ch rokiw u konteksti rozwytku jewropejskooho ta amerykanśkoho romanu*, "Słowo i Czas" 2017, № 4, s. 54-66.
- Ohijenko I., *Dochrystyjański wiruwannia ukrajinskooho narodu / Uporiadn. M. Tymoszyk*, Kyjiw: Nasza kultura i nauka, 2016.
- Pawłyyczko S., *Feminizm, peredm. W. Ahejewoji*, Kyjiw: Osnowy, 2002.
- Matusiak A., *Maskulinnyj dyskurs w ukrajinskij literaturi XX-XXI stolit'. Perechresni stežky ukrajinskooho maskulinnoho dyskursu. Kultura j literatura XIX-XX stolit'*, Kyjiw: LAURUS, 2014. S. 7-19.
- Szewczuk Z., *Zasoby modeluwannia istoriji w postmodernij ukrajinskij prozi : dys... kand. fiłoł. nauk: 10.01.06*. Kyjiw: KNUTSZ. Instytut fiłołohiji, 2006.